

о. Юрій Мицик
(Київ)

З нових документів до біографії св. Петра Могили

Даний текст відбиває деякі результати дослідження, проведеного в ході написання монографії про київського митрополита св. Петра Могилу. Ця книга мала бути написаною автором цих рядків, доц. Зоєю Іванівною Хижняк та проф. Валерією Михайлівною Нічик для подальшої публікації у видавництві «Альтернативи». На жаль, Валерія Михайлівна померла на самому початку роботи над книгою, і ми встигли тільки обговорити її план та головні напрямки роботи. Зокрема домовилися, що я буду писати загальний нарис життя й діяльності митрополита, З. І. Хижняк розгляне творення ним Києво-Могилянської академії, а В. М. Нічик – філософські та суспільно-політичні погляди св. Петра Могили.

Під час написання своєї частини монографії я використовував не тільки відомі раніше джерела, а й зовсім недавно введені (повністю або частково) до наукового обігу й особисто виявлені архівні документи з Центрального державного історичного архіву України у Києві (ЦДІАК), Російського Державного Архіву Давніх Актів Російської Федерації (РДАДА), Архіву Головного Актів Давніх у Варшаві (АГАД), Держархівів (ДА) у Кракові та Любліні. Це переважно актові документи, які відбивають процес боротьби Києво-Печерської лаври та Київської православної митрополії, й особисто Петра Могили як архимандрита, а потім і митрополита, за маєтності, котрі прагнули забрати у Лаври та митрополії як уніати, так і світські особи різних конфесій. Петру Могилі доводилося виступати і як позивачу, і як відповідачеві, нерідко продовжуючи процеси, котрі виникли ще за часів його попередників, зокрема Єлисея Плетенецького. Особливо довготривалими були процеси з магнатським родом Горностаїв (на той час кальвіністським), маєтності яких межували з лаврськими. Ще за життя Плетенецького розгорнувся процес Лаври з Самійлом Єронімовичем Горностаєм, київським підкоморієм у 1602–1618 рр., що позивав цього архимандрита за села Вишеньки та Гнідин'. За Вишеньки довелося судитися і Могилі, причому не тільки з Горностаєями, але й Раїною Гербуртівною, дружиною Станіслава Жолкевського, про що свідчить його скарга із покликом на протестацію у даній

справі від 19(9).05.1622 р.²; з дружиною руського воєводи Якуба Собеського – матір'ю майбутнього короля Речі Посполитої Яна III Собеського, а також київським воєводою Янушем Тишкевичем, шляхтичем Прушинським та ін. Цікаво, що тут називаються населені пункти, відомі нині далеко за межами Києва, як-от: Бориспіль, Бровари, Жуляни³. 19(9) та 20(10) жовтня 1628 р. до київських земських книг було вписано позови у процесі між Михайлом Горностаєм, сином Самійла, і Теофілою Горностай з дому Горайських, його матір'ю, з одного боку, та Петром Могилою як архимандритом Києво-Печерської лаври – з другого⁴. З Теофілою Горностай архимандрит був змушений судитися і в подальшому, про що свідчать документи із земських книг Київського воєводства від 27.06.1629 р. за старим стилем⁵. Теофіла Горностай скаржилася до суду також і на те, що слуги архимандрита Станіслав Третяк та урядник Зоринський 9.08. (30.07).1629 р. нібито вчинили напад на її маєтності, відповідно, на Горностайпіль (під Чорнобилем) та с. Рустецьке, і пограбували їх⁶. Цікавим є також виявлений в архіві лист Філофея Кизаревича до Теофіли Горностай від 2.06.(23.05.)1634 р. У ньому Кизаревич як намісник Києво-Печерської лаври добивається справедливості, оскільки панські слуги пограбували ченця Окулинського. Теофіла Горностай мала якісь претензії до Лаври, тому Кизаревич віддавав цю справу на розгляд самого Петра Могили («про це його мосьть отець митрополит вчинить через свого приятеля достатнє розслідування»)⁷.

Відкриті нещодавно документи, що вписані до Литовської Метрики⁸, засвідчують участь Петра Могили у не менш як 20 інших судових процесах⁹. На сторінках іншого видання (публікація книги Київського підкоморського суду) міститься інша група документів¹⁰, які засвідчують, що влітку 1638 р. в суді розглядалися спірні справи суміжних земель (села Гвоздів, Бугаївка, Дмитровичі та Вишеньки) між володіннями київської суддівни Барбари Гумницької, київського земського войського Івана Нечая та Свято-Микільського Пустинного монастиря, ігуменом якого був тоді Ісає Трофимович-Козловський. Інформація їх, як і вищезгаданих документів, досить лаконічна й монотонна. Головний мотив – боротьба за маєтності, причому часом вони звинувачують Петра Могилу у спонуканні своїх слуг та підданих до нападів на спірні села та угіддя. Розібратися у тому, хто правий, а хто ні, тут надзвичайно складно і навіряд чи це вдасться колись зробити. Проте можна поділитися деякими спостереженнями. По-перше, для спеціаліста-історика ці справи не є жодною сенсацією. У тогочасних архівах судових установ було повно подібних справ, які вели між собою не тільки світські, але й духовні землевласники, причому як православні, так і греко-католицькі й римо-католицькі. В специфічних умовах Речі Посполитої XVI–XVII ст. звичним явищем були так звані «наїзди» –

збройні напади, коли не тільки шляхтичі, але і єпископи обстоювали свою слушність з допомогою слуг та підданих, не покладаючись на суд, який часто був неефективним. Не був винятком і Петро Могила, котрий теж мав своїх «ренкодайних», причому насамперед з числа молдавських вихідців. Цікаво, що він спирався час від часу і на запорозьких козаків, отже, не слід однозначно трактувати, як це досить часто робиться, відносини з ними Петра Могили як ворожі чи дуже прохолодні. Один з епізодів взагалі опосередковано змальовує Петра Могилу як симпатика повстанців 1630 р. Шляхтич К. Лишка, один з числа карателів, які придушували повстання Тараса Трясила, скаржився на Петра Могилу за те, що той узяв під Переяславом, де розгорталися головні події повстання, кількасот голів худоби, яку в ніч на 23(13) травня 1630 р. збройно відбили люди архимандрита. Читаючи документи судових процесів, пов'язаних із Петром Могилою, не можна не підкреслити, що жодного разу ні він, на послані ним у «наїзд» слуги, не обвинувачувались у вбивстві! Крім того, існують документи, які чітко вказують на сфальсифікованість низки процесів проти Петра Могили, провокації проти нього, в т. ч. і з боку уніатів. Так, 30.03.1637 р. до суду звернувся із заявою мандрівний «корельський» (з Близького Сходу?) єпископ Афіноген Крижановський, котрий визнав, що з намови уніатських єпископів Афанасія Крупецького (перемиський), Кирила Ставровецького (чернігівський) та вірменського архієпископа Миколая Порозовича він під вигаданим іменем вніс до Чернігівського гродського суду створену цими особами скаргу на Петра Могилу у тому, що той нібито послав своїх слуг, щоб вони пограбували посланця «патріарха архидонського»¹¹. Є ще одна справа такого роду, але й тут правда швидко вийшла на поверхню. Судовий позов князя Домініка Острозького-Заславського (від 24(14).03.1640 р.) до волинського чашника Лаврентія Древинського (це вже православний!) стосується невинувданого звинувачення київського митрополита Петра Могили, луцько-острозького єпископа Афанасія Пузини, Олександра Музелі й трьох братів, шляхтичів Гувевичів, у нападі на с. Боголюбське¹².

Згадані документи дозволяють зробити також висновок про значну роль у цій складній сфері діяльності деяких осіб з оточення митрополита, насамперед таких як Філофей Кизаревич, шляхтич Федір Сусло, майбутній сподвижник Богдана Хмельницького Силуян Мужилівський, син случького протопопа й письменника-полеміста Андрія Мужилівського. У Люблінському держархіві у фонді тогочасної вищої судової інстанції – Люблінського коронного трибуналу – мені вдалося знайти невеликі рукописи, у котрих занотовані стислі реєстри – згадки про велику кількість судових справ 40-х рр. XVII ст., котрі тяглися аж до охоплення України вогнем Національно-визвольної війни 1648–1658 рр.¹³.

Можна назвати, зокрема, справи 1642 р.: з українським православним шляхтичем Семеном Павшею (очевидно, у зв'язку з конфліктом останнього з Корецьким жіночим монастирем) (3 справи), з київськими католицькими ченцями Домініканського ордену (5 справ); з п. Яном Стецьким (у цій справі митрополиту помагав Філофей Кизаревич); маршалком Берестейського воєводства (2 справи); п. Козицьким; проти віленського каштеляна Глебовича (тут митрополит виступає в обороні Києво-Софійського монастиря) і т. д.¹⁴. Особливо важливою видається справа, котру вели «Виговські всі і їхні учасники... проти отця київського митрополита та отця намісника микільського з микільською капитулою»¹⁵. В іншій справі (№ 65) знаходимо дані про процеси, які вів у 1648 р. Кизаревич проти київського гродського судді; проти спадкоємців Йосипа Якубовського; дві справи проти київського воєводи; проти пані Козицької та шляхтича Красинського (ці справи Кизаревич вів разом з Силуяном Мужилівським). Важливим є універсал Владислава IV від 30.03.1633 р., яким Петру Могилі як київському митрополиту підтверджувалися права на лаврські маєтності Бобовичі, Верещачичі та Авеляни в Стародубщині¹⁶.

Низка документів несе на собі виразний відбиток гострої міжконфесійної боротьби. Зокрема, у відомій інструкції волинської шляхти на сейм 1645 р. говорилося про спроби католицької сторони заборонити православному митрополиту Петру Могилі носити хрест перед собою, що традиційно робили предстоятелі Церков. Мабуть, саме ця заборона мається на увазі в судових справах 1645–1646 р., які були виявлені нещодавно. Петро Могила провадив справи проти представників Київського гродського уряду, намісника київського замку шляхтича Брудновського та шляхтича Яблонівського. У заголовку справи вказується, що тут мова йшла про «носіння та уживання хреста» («o poszenie i używanie krzyża»). Історія із спробою заборонити носіння хреста митрополиту була добре пам'ятна православним і знайшла потім своє відбиття в анонімному віленському панегірику 1651 р. Богдану Хмельницькому, де прозоро натякалося на те, в який спосіб треба припинити дискримінацію Православної Церкви:

«Креста митрополиту заказано (заборонено – Ю. М.) было нести пред собою,

Аже иміл свой крест Богдан носити;

При Могилі Петре креста заслуженые,

При Богдану в Руси суть воздвиженые...»¹⁷.

Ще одна із згаданих справ також мала присмак міжконфесійної боротьби: мова йшла про «przerzrowadzenie jakiegoś władyki sarogrodzkiego»¹⁸. В інших справах 1645–1646 р., що їх Петро Могила скерував проти того ж Петра Брудновського та Войцеха Ножинського, останні звинувачувалися у «порушенні

прав грецької релігії» («o zgwałcenie praw religij greckiej służących»)¹⁹. В інших скаргах 1640 й 1646 рр. містилися звинувачення Брудновського у причетності до побиття, поранення й безчестя ієромонаха Богоявленського Братського монастиря Теофіла Жиховича²⁰. До цієї ж сфери міжконфесійних відносин слід, очевидно, зачислити й скаргу 1641 р. Петра Могили на Флоріяна Потоцького за спалення та спустошення с. Росохів – маєтності Києво-Печерської лаври.

Вдалося знайти також десятки архівних документів, які стосуються діяльності батька (Симеон) та дядька (Єремія) митрополита, котрі були господарями Молдавії та Валахії наприкінці XVI – поч. XVII ст., його тітки Єльжбети (Єлизавети)²¹. Нещодавно в Польщі було знайдено й архівні документи, які фіксують деякі володіння Анни та Марії Могил (двоюрідних сестер митрополита) на Україні. У 1621 р. «Марія з Могил Потоцька» подарувала «Анні з Могил Пшерембській» четверту частину с. Устя з прилеглими до нього маєтностями. Варто зазначити, що Устя перед цим належало колишньому господареві Костянтину Могилі, сину Єремії, і він тут жив до смерті із своєю старшою сестрою. У 1623 р. Софія Лянцкоронська подарувала Станіславу Потоцькому та його дружині «Марії з Могил» добра Чорштин, Угриш і Устя, м. Бучач з селами Сороки, Бичківці, Білий Потік, містечко й с. Біла²². У світлі цих документів стає зрозумілим, чому Марія Потоцька «Могилянка» засновала православну Свято-Микільську церкву саме в Бучачі²³.

Останнім часом в Україні активізувалися генеалогічні дослідження, причому не був обійдений увагою і рід Могил. Зокрема Л. Дузь і Є. Ліповцин вказали на пов'язаність цього роду (по лінії братів та сестер київського митрополита) з панівними династіями в Австрії, Баварії, Бельгії, Греції, Речі Посполитій, Саксонії, Франції²⁴. Однак рід Могил був значно більшим, існують і малознані його відгалуження. Про це свідчить, наприклад, пом'яник XVII ст. Свято-Микільського Пустинного монастиря у Києві²⁵. Цей пом'яник дає підстави зробити певні корективи, наприклад, встановити, ім'я ще однієї сестри Петра Могили – Анастасії, котра, очевидно, померла малою. Врешті, за цим пом'янником діти були також у його брата Гаврила від його шлюбу з Єлизаветою (померла у 1635 р.). Це – Фома й Магдалина, котрі, очевидно, померли малолітніми, й ряд синів, троє з яких прийняли чернечий постриг і священничий сан (ієродиякон, тобто монах-диякон та ієромонах, тобто монах-священик). Слід вказати і на «Поменник» (1667 р.) Свято-Михайлівського монастиря у Києві. У попередньому синодику, «Поминання» Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря другої половини XVI – першої половини XVII ст., теж є відповідний розділ²⁶, де згадуються, крім Анастасії, не знані ближче Петро й Симеон. Ці джерела є зайвим доказом

того, що господарська династія Могил була міцно пов'язана з Православною Церквою, виступала як її покровителька.

З інших джерел відомо, що двоюрідний брат митрополита, Олександр, був молдавським господарем у 1615–1616 рр., але, втративши престол, втік до Туреччини і під тиском султана став мусульманином. Інший брат – Богдан – став мусульманином у 1616 р. Очевидно, саме про нього, уже як про турецького пашу, який прислав своє посольство до князя Яреми Вишневецького, свого племінника, згадував велюньський стольник у своєму листі до секретаря короля Яна-Казимира, італійця Єроніма Піноччі, від 16 квітня 1651 р. з Варшави: «Турецький чаш (посол – Ю. М.) від Могили, рідного вуйка князя пана руського воєводи, який (Могила – Ю. М.) потурчився, а тепер став високопоставленим пашою, прийшов з великими дарами до князя, як до нього (самого), так і до самої княгині»²⁷.

Тут варто зробити невеликий відступ. Із вибухом Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Богдан Хмельницький особливу увагу приділив Молдавії, прагнучи втілити в життя інший варіант зовнішньополітичної орієнтації Молдавії. Ця держава мала бути в союзі ні з Польщею, ні з Туреччиною, а з єдиновірною Україною. Оскільки тодішній молдавський господар Василь Лупу (Лупул) спочатку вороже ставився до українських повстанців, то Хмельницький сам претендував на молдавську корону, продовжуючи тим самим зовнішньополітичну лінію Івана Підкови, і навіть звелів себе називати наприкінці 1648 р. «великим князем руським та молдавським». Якщо перша частина титулу була тотожна титулу великих князів київських доби Київської Русі, то друга ясно засвідчила про намір гетьмана посісти й молдавський престол. Потім, у 1649–1650 рр., у плані Хмельницького настала важлива зміна. Він облишив думку про власне молдавське господарство, зате вирішив поставити на місце Лупу рідного брата Петра Могили – Мойсея²⁸, котрий уже був молдавським господарем у 30-х роках XVII ст., а тоді жив у Галичині. Коли ж Лупу під тиском обставин змінив своє ставлення до Української держави – Гетьманщини, коли у 1652 р. відбувся шлюб сина гетьмана, Тимоша Хмельницького, з дочкою молдавського господаря Василя Лупу Роксандою, Богдан Хмельницький схилився до нової династичної комбінації. Отже, Тиміш Хмельницький та його нащадки від Роксанди Лупу мали панувати у Молдавії, сам Василь Лупу мав посісти воласький престол. А на трансильванський (семигородський) престол, на котрому тоді сидів Д'єрдь II Ракоці, вороже наставлений у той час до Гетьманщини, Хмельницький хотів посадити омусульманеного представника роду Могил, який мав повернутися до православ'я. Це міг бути Богдан, або швидше син Олександра. Ймовірно, в Олександра й Богдана були діти, але вони вже були цілком потурченими. Ще одна цікава деталь. Мати Роксанди, пер-

ша дружина Василя Лупу, молдавська бояриня Василиса Буціоц, доводилася ріднею Могилам, отже внуки Богдана Хмельницького від Тимоша та Роксанди були одночасно родичами вже померлого Петра Могили. Старша сестра Роксанди, Марія «Волошанка», стала другою дружиною князя Януша Радзивила (1612–1655), підкоморія Великого князівства Литовського, майбутнього великого гетьмана литовського (перша його дружина, вже померла, Катерина Потоцька, теж доводилася ріднею Могилам). Видно, з огляду на це Януша Радзивила з Марією Лупу («Волошанкою», «Могилянкою», як її звали тогочасні генеалоги) 5 лютого 1645 р. в Яссах, столиці Молдавії, вінчав сам Петро Могила вже як київський митрополит²⁹.

Ярослав Ісаєвич звернув увагу на дарчий запис Петра Могили від 21 квітня 1635 р. на київському Служебнику 1629 р. з Національної бібліотеки у Варшаві, котрий дозволяє встановити ім'я вчителя молодого господарича – ієромонаха Грушівського Щеплотського монастиря Христофора Волковицького. Інший львівський історик, Василь Кметь, знайшов архівні документи, які теж посередньо стверджують гіпотезу про навчання молодого Петра Могили саме у Львові³⁰.

Нашу увагу привернув також практично недосліджений літописець з РДАДА³¹, у котрому викладаються події з біблійної «генеалогії народів» по першу половину XVII ст. Він містить у собі автограф Петра Могили, який, без сумніву, походить з його бібліотеки і проливає світло на формування його історичних поглядів.

Виявлені архівні документи дозволяють також точно встановити час жи-томирського сеймика, на котрому Петра Могилу було обрано архимандритом Києво-Печерської лаври: 26(16).09.1627 р. (про це він сам пише у листі до Томаша Замойського, який нам вдалося знайти). Вони свідчать також про боротьбу Петра Могили – митрополита – за церкви й монастирі, забрані уніатами на території Підляшшя (лист від 25(15).09.1633 р.), прагнення захистити томашівських підданих Томаша Замойського від насильницького переведення їх в унію (лист від 23.04.1633 р. за ст. стилем), про роль Петра Могили – архимандрита – у підготовці собору 1629 р. Колишній случький протопоп Михайло Загоровський повідомляв князя Криштофа II Радзивила про отримане запрошення на собор від митрополита Йова Борецького та від Петра Могили. Він підозрював обох у схильності до унії, тому й сам не поїхав на собор і відмовив від цього наміру місцевих священиків³². Варто звернути увагу на практично невикористовуваний у дослідженнях лист Петра Могили до путивльського воєводи князя Юрія Долгорукого від 5.05.(27.04.)1646 р., у котрому він повідомляв останнього про підготовку ординського нападу на Московію³³.

В одному з джерел (анонімному публіцистичному трактаті 1649 р.) говориться про те, що митрополит встановив навпроти кафедрального Софійського собору хрест, незвичне «для Русі розп'яття», а на самому соборі поставив хреста «на кшталт костельного», що викликало хвилювання серед частини православних киян. Як згадував про це автор трактату – особа, близька до князя Яреми Вишневецького: «Внаслідок намови тих же, котрим була до вподоби сваволя, і за їхньою порадою легко темні низи здійснили цю річ, запідозривши Могилу у запровадженні унії, котра для тамтешнього плебсу є одіозною..., і коли б швидко не втік з Києва цей митрополит, то чи не напився б він води того ж дня у Славуті, тобто у Дніпрі. І вже близько було до того, що ці зрадники всадили б Могилу в могилу»³⁴. Ці слова пригадують відоме свідчення, яке пролунало з уст сподвижника Петра Могили і спадкоємця на митрополичому престолі – Сильвестра Косова, котрий у своїй книзі «Exegesis» (1635) згадував про підозри в уніатстві щодо викладачів Києво-Могилянського колегіуму: «Це був такий час, коли ми, сповідавшись, чекали, що ось шляхта почне годувати нами дніпровських осетрів, або одного стануть відправляти на той світ вогнем, а другого – мечем».

Останнім часом чимало пишеться про нібито схильність Петра Могили до унії, причому він постає під пером цих авторів як майже однодумець Мелетія Смотрицького та Йосифа Рутського. Однак не можна безоглядно покликуватися на підозри та наклепи, котрі походили з оточення Ісайї Копинського, або ж з боку осіб, котрі самі перейшли в унію чи прагнули перетягти до неї Петра Могилу. Останній якраз прагнув не до повторення Берестейської унії, що власне визнають сучасні дослідники з Польщі (В. Гриневич та Марек Мельник), які спеціально займалися даним питанням, а принципово іншої, акцептованої як Римом, так і Константинополем, яка б мала стати першим кроком на шляху дійсного повернення до колишньої єдності християнської Церкви. Тому в очах католицької верхівки Речі Посполитої Петро Могила був і залишався «архиресіархом», «схизматиком» тощо, і про це переконливо свідчать їхні листи, котрі не призначалися для широкого кола читачів. Як свідчить один з цих листів 1639 р., який виявила польська дослідниця Тереза Хинчевська-Ґеннель, київський католицький єпископ звинувачував Петра Могилу у тому, що він сіє серед спудеїв Києво-Могилянського колегіуму не тільки «схизматицькі», а навіть «аріанські» єресі, друкує у відповідному дусі книги, а краківський воєвода Станіслав Любомірський на підставі цього доносу добивався від митрополита вжиття відповідних заходів³⁵. Варго вказати і на два листи папського нунція в Речі Посполитій Джованні Торреса (з Варшави від 16.02.1647 р.) до кардинала Камілло Памфілі з повідомленням про смерть Петра Могили. Нун-

цій знову клопотався про обсадження митрополичого престолу уніатом, ще й звинуватив засновані покійним митрополитом школи у кальвіністських та аріанських єресьх. Проблема обсадження митрополичого престолу уніатом по смерті Петра Могили турбувала нунція і надалі¹⁶. Особливо красномовним є лист, який нам вдалося виявити, одного з чільних представників урядових і католицьких церковних кіл Речі Посполитої – краківського біскупа Петра Гембіцького від 11.04.1647 р.: «Як тільки я довідався про смерть київського митрополита Могили, то насамперед дякував Господу Богу, що Він знищив такого запеклого схизматика. Я тут же написав до його королівської милості, понижено просячи, щоб він за такою okazією подав (на Київську митрополію) досвідченого та побожного уніата; а при цьому знищив і київські школи, заражені аріанством та кальвінізмом»¹⁷. Цей лист є зайвим доказом того, що Могила ніколи не був криптокатоликом, тобто прихованим католиком, як намагаються довести деякі автори.

Охарактеризовані новознайдені архівні джерела дозволяють уточнити низку моментів біографії св. Петра Могили, його світогляд. Водночас вони доводять перспективність подальших пошуків в українських та зарубіжних архівосховищах з метою виявлення нових джерел, які б пролили додаткове світло на цю видатну особистість в історії України і Молдавії.

¹ ДА у Кракові. – Ф. «Зібрання Русецьких». – № 65. – С. 23, 34, 37.

² Там само. – Арк. 51–55.

³ Руська (Волинська) Метрика. – К., 2002. – С. 692, 699, 708. Декрети від 14 і 20.03.1643, 3.12.1646 р. свідчать, що судові процеси Петро Могила вів також за маєтності Гнідин, Паньковичі, Княжиче, Бортниче, Воля Бортницька, Пухівка, Требухів, Дударків, Жуляни й м. Бровари та Бориспіль з присілками.

⁴ ДА у Кракові. – Ф. «Зібрання Русецьких». – № 65. – С. 41–45.

⁵ Там само. – С. 47–49, 57–59.

⁶ Архив Юго-Западной России [далі – АЮЗР]. – К. – Ч. 1. – Т. 6. – № ССХLIII. – С. 602–604.

⁷ ДА у Кракові. – Ф. «Зібрання Русецьких». – № 57. – С. 39. – Оригінал. Даний документ уже було видруковано. Див.: Мицик Ю. А. З документів до історії УПЦ XV–XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К., 2001. – Ч. 6(7). У двох частинах. – Ч. 2. – С. 163–195.

⁸ Руська (Волинська) Метрика... – С. 145, 192, 692, 699, 701, 706–708, 729, 733, 735, 737, 752–753, 755, 757. Тут вміщено, зокрема, документи процесу 1641–1645 рр. Петра Могили з п. Собеською та київським воєводою Тинкевичем за ряд маєтностей (Руська (Волинська) Метрика... – С. 692, 699, 758). У 1646 р. митрополит разом з канітулою Братського монастиря мусив вести процес з шляхтичем Прушинським за маєтність Жуляни (С. 708). Наприкінці 1639 р. Єльський звинуватив митрополита та якогось овруцького священика в «наїзді» його

го людей на ґрунт Усоха (Ягодний Сох) в Мозирському повіті (Руська Метрика... – С. 729, 752). В іншій публікації є документи, котрі стосуються судових справ 1642–1643 рр. щодо розмежування земель під Обуховом та Копачовом, де знаходилася маєтність Лаври с. Безрадичі (Ділова мова Волині і Наддніпрянищини XVII ст. – К., 1981. – С. 224). Тепер уже судова справа влася з шляхтичами Габрієлем, Яном та Павлом Тишами-Биковськими та Анджеем Фірлеєм. Деякі документи судових справ 1640–1642 рр. Петра Могили відомі ще з часів їх публікації С. Т. Голубевим (*Голубев С. Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники.* – К., 1898. – Т. 2. – Приложения. – №№ XLI, L, LI, LXVII).

- ⁹ Див., наприклад, скарги 1640 й 1645 рр. Петра Могили на київського воєводу Тишкевича.
- ¹⁰ Книга київського підкоморського суду (1584–1644). – К., 1991. – С. 173–191.
- ¹¹ АЮЗР. – Ч. I. – Т. 6. – № ССХСV. – С. 731–733. Див. також: АЮЗР. – Ч. I. – Т. 6. – № ССХСІІІ, ССС. – С. 729, 740 – 741.
- ¹² ЦДІАК. – Ф. 220. – Оп. 1. – № 128.
- ¹³ ДА у Любліні. – Ф. 16, рукопис № 1040–1041.
- ¹⁴ Там само. – Оп. 1 – № 72.
- ¹⁵ Там само. – Ф. 16. – Оп. 1. – № 72. – Арк. 6.
- ¹⁶ Бібліотека Польської Академії наук у Кракові. – Відділ рукописів. – № 277. – Арк. 12.
- ¹⁷ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1997. – Т. ІХ. – Ч. 2. – С. 15–25.
- ¹⁸ Руська (Волинська) Метрика... – С. 701, 707.
- ¹⁹ Там само. – С. 699, 706.
- ²⁰ Там само. – С. 707, 735.
- ²¹ Див.: *Мицик Ю.* З джерел архіву Замойських до історії України і Молдавії XVI–XVII ст. // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – К., 1998. – Т. 3. – Історія. – С. 81–86. Тільки в збірнику № 3028 з фонду «Архів Замойських» АГАД (Архів Головний Актів Давніх у Варшаві) зберігається 17 документів Єремії Могили, є листи Симсона Могили – батька майбутнього митрополита та інших господарів. Вони відображають переважно військово-політичні події, розкривають історію дипломатичних взаємовідносин між Річчю Посполитою та придунайськими державами. Цікавим є й лист Ельжбети, дружини Єремії Могили, до князя Кароля Корецького, від 10.09.1615 р. Тут містилося прохання останнього, щоб він із своїм братом Самійлом підтримав права Єремії на молдавський престол (ДА у Кракові. – Ф. «Архів Сангушків». – Тека 423. – № 12); лист Симеона або Єремії Могили до литовського канцлера Льва Сапіги від 30.(20).06.1602 р. (БПАН. – ВР. – № 352. – Арк. 75). Нам вдалося виявити й інші листи Є. Могили (див.: АГАД. – Ф. «Архів Замойських». – № 818). В українських архівосховищах нам вдалося знайти й деякі документи, створені Костянтином Могилою. Одна з його грамот була дана 8 квітня 1609 (?) якомусь Симсону на володіння селом (НБ. – ІР. – V, 3610), друга – 2 квітня 1609 р., очевидно, тому ж самому Симсону та Дем'яну з Киперчанів (НБ. – ІР. – V, 3614). Кілька дарчих – «фундушів» Раїни Могилянки Свято-Троїцькому Густинському монастиреві – зберігаються в одному з рукописів колекції М. Гожковського, яка знаходиться нині у відділі рукописів Бібліотеки Польської Академії наук у Кракові під № 271. Щоправда, деякі з них уже були опубліковані.

- ²² Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Wrocław, 2000. – Т. XVII. – С. 16, 22. – № 17717; 17719.
- ²³ Про даний фондус М. Потоцької є трохи відомостей в історичній літературі. Див.: *Deluga W.* Grecka wspólnota religijna w Rzeczypospolitej. Uwagi na marginesie książki Ihora Lylo // Український гуманітарний огляд. – К., 2003. – Т. 9. – С. 53.
- ²⁴ Див.: *Дузь Л., Літовцич Є.* Родовід Петра Могили // Третя наукова геральдична конференція. – Львів, 1993. – С. 35–37.
- ²⁵ Національна бібліотека України у Києві. – Інститут рукописів. – Ф. 1. – № 1789. – Арк. 5.
- ²⁶ Там само. – № 537 П. / 1743 С. – Арк. 81; № 538 П. / 1744 С. – Арк. 25 зв.
- ²⁷ ДА у Кракові. – Ф. «Зібрання Піноччі». – № 363. – С. 1055. – Оригінал. Цей документ з деякими неточностями був раніше віддрукований польським археографом А. Грабовським: *Ojczyście wspominki.* – Kraków, 1845. – Т. 2. – № 6. – С. 108–109.
- ²⁸ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1997. – Т. IX. – Ч. 2. – С. 62–63; *Мицик Ю.* Політичні концепції Богдана Хмельницького: деякі аспекти реалізації // Доба Богдана Хмельницького. – К., 1995. – С. 25–39.
- ²⁹ *Wasilewski T.* Walka o spadek po księżniczce Marii Wołoszce, wdowie po Januszu Radziwiłł, w latach 1660–1690 // *Miscellanea historico-archivistica.* – Т. III. Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku w kręgu polityki i kultury. – Warszawa–Łódź, 1989. – S. 291–292; *Голубев С. Т.* Киевский митрополит... – Т. 2. – Приложения. – № 16. – С. 57–59.
- ³⁰ *Ісаєвич Я. Д.* Українське книговидання. Витоки, розвиток, проблеми. – Львів, 2002. – С. 177. Висловлюю щире подяку доц. Василю Кметку за інформацію про архівні документи, які він виявив.
- ³¹ РДАДА. – Ф. 196. – № 1638.
- ³² АГАД. – Ф. «Архів Радзивилів». – Відділ 5. – № 18291. Цей лист від 29.05.1629 р. вже опубліковано. Див.: *Мицик Ю.* З матеріалів до «Українського Православного Дипломатарія» XVII–XVIII ст. // Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки. – К., 2001. – Т. 19. – Історичні науки. – С. 9–10.
- ³³ *Вести-Куранты.* – М., 1982. – Т. 3. – С. 99.
- ³⁴ Цей трактат опубліковано: *Мицик Ю. А.* Два публіцистичні трактати про причини Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. // Український історичний журнал. – 1999. – № 6. – С. 129–130.
- ³⁵ Бібліотека Литовської Академії наук. – Відділ рукописів. – Ф. «Кореспонденція до Сапіг». – № F 139–2872. Висловлюю щире подяку проф. Терезі Хинчевській-Геннелъ за наданий мені текст цього джерела.
- ³⁶ Див. його листи з Варшави від 4 й 11.05, 1.06.1647 pp.: *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550–1850).* – Romae, 1962. – № 2793, 2798–2799, 2806, 2811, 2815. – С. 210–211, 218–221, 223.
- ³⁷ Національна бібліотека у Варшаві. – Відділ рукописів. – Ф. «Бібліотека ординації Замойських». – № 931. – Арк. 107 зв. – 108 зв.